

HAVVA EZGİ DOĞRU • Çılgın Projelerin Ötesinde

HAVVA EZGİ DOĞRU Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden lisans, Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Bölümü'nden yüksek lisans ve 2017'de York Üniversitesi (Kanada) Siyaset Bilimi Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. Devlet teorileri, siyasal iktisat ve kentleşme konularında çeşitli çalışmaları ve makaleleri yayımlandı. 2019 yılından itibaren Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalışmaya başladı.

İletişim Yayınları 3014 • Araştırma-İnceleme Dizisi 494

ISBN-13: 978-975-05-3107-1

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Nebiye Çavuş

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HAVVA EZGİ DOĞRU

Çılgın Projelerin Ötesinde

TOKİ, Devlet ve Sermaye



İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR LİSTESİ</i>	9
ÖNSÖZ	11
SUNUŞ	17
GİRİŞ	
NEDEN TOKİ BUGÜNÜN TÜRKİYE'SİNİ ANALİZ ETMEK İÇİN ÖNEMLİ?	21
Konut meselesi ve devletin yapılandırılması	28
Kavramsal çerçeve ve alan araştırması	32
Kitabın izleği	39
BİRİNCİ BÖLÜM	
MADALYONUN İKİ YÜZÜ: ETKİN VE OTORİTER DEVLET	43
Neoliberalizm neden devleti etkinleştirdi?	43
Piyasa merkezli kurumsal inşa	44
Türkiye'de etkin devletten "çöken otokrasiye" geçiş	49
Etkin devletin kaçınılmaz otoriterliği	54
Yeni "demokratik" biçim olarak otoriter devletin iç mimarisi	60

İKİNCİ BÖLÜM

MESKENDEN YATIRIMA DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN KONUT PARADİGMALARI	65
Dünya Bankası'nın değişen konut paradigmaları	66
<i>Konut sektöründe etkin devlet inşası</i>	71
Türkiye'de konut meselesine yaklaşımlar	75
<i>Türkiye'de konutun metalaşma seyri</i>	78
Altyapısal inşa (1930-1950).....	81
Melez konut üretimi (1960-1970).....	83
Konut sektörünün "inşasını mümkün kılmak" (1980-2000).....	85
Konut sektöründe etkin devletin inşası (2003-2020)	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONUT SEKTÖRÜNÜN "MODERNLEŞMESİ" VE TOKİ (1980-2000)	93
Kaynak israfı olarak konut yatırımları ve melez üretim biçimleri	95
Konut sektörünün gelişmesini mümkün kılmak: TOKİ	103
<i>TOKİ'nin kuruluşu</i>	106
<i>Yürütmenin güçlenmesi ve TOKİ'nin kurumsal mimarisi</i>	109
<i>Konut üretimini "modernleştirmek": Toplu konut üretimi</i>	113
<i>Kitlesel konut talebinin örgütlenmesi: Kooperatifler</i>	118
TOKİ'nin mali ve kurumsal krizleri	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONUT SEKTÖRÜNDE ETKİN/OTORİTER DEVLETİN İNŞASI: TOKİ (2003-2020)	133
TOKİ'nin yeniden yapılandırılması	135
<i>Yürütmenin güçlenmesi ve merkezileşme</i>	139
<i>Etkinleşen TOKİ'nin kurumsal mimarisi</i>	143
Kentsel dönüşüm, arazi piyasası ve TOKİ	147
Konut sektörünün finansal derinleşmesi ve Emlak Konut GYO	156
Çalışan sınıfları konut kredisi mekanizmalarına dahil etmek	162

BEŞİNCİ BÖLÜM

SERMAYEDARLAR VE TOKİ	173
Özel şirket gibi yapılandırılan TOKİ	175
Konut sektöründeki sermaye fraksiyonları	183
TOKİ'nin fraksiyonlarla çatışmalı ilişkisi	194
SONUÇ	203
Konut sektörünün devlet öncülüğünde “modernleşmesi”	205
Neoliberal otoriter devletin kurumsal mimarisi.....	207
Özel sektör gibi çalışan TOKİ.....	210
Çalışan sınıfları borçlandırarak konut piyasasını derinleştirmek.....	213
KAYNAKÇA	217
MÜLAKATLAR	232

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GEDAŞ	Gayrimenkul Değerleme Anonim Şirketi
GYO	Gayrimenkul Yatırım Ortağı
GYODER	Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği
GYŞ	Gayrimenkul Yatırım Sertifikası
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKON	İnşaat Mütahhithleri Konfederasyonu
İNDER	İstanbul İnşaatçılar Derneği
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİPTAŞ	İstanbul Konut İmar ve Plan Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KONUTDER	Konut Geliştiricileri ve Yatırımcıları Derneği
LİDEBİR	Lisanslı Değerleme Şirketleri Birliği
MÜSIAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu

TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMB	Türkiye Mütcahitler Birliği
TOKI	Toplu Konut İdaresi
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği
UN-Habitat	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı

ÖNSÖZ

Bürokratik hiyerarşisinin en üstündeki hükümet kararlarından günlük hayat pratiklerimize kadar her gün şahit olduğumuz, sürekli genişleyen ve derinleşen devlet müdahalesinin kişiselleşmiş halini anlamlandırmak günümüz Türkiye'sinde karşımıza çıkan en büyük sorun gibi görünüyor. 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte kurumsal yapılardaki dönüşüm ve cumhurbaşkanı etrafında kişiselleşmiş ilişki ağlarının tüm devlet bürokrasisine sirayeti birçok çelişkiyi ve sorunu daha görünür kıldı. Bu bağlamda ortaya konan tabloda AKP'nin, özellikle 2011'den sonra neoliberalizmin kurumsal mimarisinden sapan bir düzensizliğin hâkim olduğu yeni bir rejimi Türkiye'de açığa çıkardığı tartışılmaya başlanmıştır. Ahbap-çavuş kapitalizmi, neo-patrimonyal devlet, devlet kapitalizmi, rekabetçi otoriterlik gibi kavramlarla açıklanan dönüşüm 2011'den sonrasını mercek altına alarak Türkiye'nin kurumsal tarihindeki bir yarılmadan bahsetmektedir. Türkiye'de rejimin niteliğinin değiştiği, kişiselleştiği ve otoriterleştiği su götürmez gerçekler. Ancak bu dönüşümün altında

yatan mekanizmanın sürekliliklerini göz önünde bulundur-
mamak ve karşımıza dikilmiş devlet formunu kişisel ilişki-
ler içine sıkıştırmak bizleri hem teorik hem de pratik birta-
kım açmazlara sokuyor.

Bu tartışmalarda görünmez kılınan durum 2001'den son-
ra, “düzenleyici neoliberalizm” kapsamında başlatılan ku-
rumsal inşanın daha en başından piyasanın işlerliği için otoriter devlet kurumlarının rol alacağı sahneyi hazırlamış ol-
masıdır. Bu bağlamda bugünü anlamak için son on yıl için-
deki dönüşümleri muhakkak 2001'e, hatta 12 Eylül 1980
Askeri Darbesi'ne kadar geri götürmek ve neoliberalizmin
bir otoriter proje olarak nasıl kendi içinde kurumsal dönü-
şümler yaşadığını göz önüne almak gerekmektedir. Kitabın
merkezinde duran Toplu Konut İdaresi (TOKİ) bu nokta-
da önemli bir örnektir, keza kurum bilfiil 1980 darbesinin
ilk icraatlarından biridir ve 2003 sonrası kentsel alandaki
her taşın altından çıkacak bir otorite haline gelmiştir. Kitap
boyunca tartışıldığı üzere TOKİ'yi kayırmacılık ve patronaj
ilişkilerine sıkıştırmak kurumun uzun erimli bir sınıf pro-
jesini hayata geçirme mekanizmalarını ve bu mekanizma-
ların yarattığı toplumsal çelişkileri görünmez kılmaktadır.
TOKİ'nin ilk bakışta sansasyonel görünen varlığının altın-
daki mekanizmayı açığa çıkarmak, onu büyük bir çerçeve-
nin içine yerleştirmek ancak bu çerçeveden taşıdığı yerleri de
göstermekten geçiyor.

2001 iktisadi krizi sonrasında piyasa ilişkilerinin kurum-
sallaş(a)madığı farklı alanlarda artan devlet müdahalesi, ne-
oliberal paradigmanın artık “fiyatları doğru saptamak”tan
daha çok “doğru kurumsal mekanizmayı kurmakla” ilgilendi-
ği bir sürecin Türkiye'deki yansımasıdır. 1980'lerin başın-
da iktisadi krizlerin müsebbibi olduğu düşünülen devletle-
re açılan savaşın temel iddiası piyasayı devlet vesayetinden
kurtarmanın geç kapitalistleşmiş ülkelerde kalkınmaya gi-

den yolu açacağıydı. Günah keçisi ilan edilen devlet piyasanın dışında konumlandırılarak yeniden inşa edilmeliydi. Literatüre Washington Uzlaşısı olarak geçen dönemin piyasanın düzenleyici gücüne olan “iyimser” inancı 1990’ların ikinci yarısından itibaren birbiri ardına yaşanan iktisadi krizlerle sarsıldı. Dünya Bankası’nın (1997) geç kapitalist ülkelerde ikinci nesil yapısal uyum programlarıyla “düzenleyici neoliberalizme” geçmesi ve bu bağlamda “etkin devlet” paradigmasının gündeme gelmesi, artık devletin sahneye geri çağırılması anlamına geliyordu. Piyasaların işlerliği için etkinleştirilerek geri çağırılan devlet, yeniden yapılandırıldığı coğrafyalarda daha en başından tüm demokratik mekanizmaları dışlamıştı. Tam da bu sebepten bugünün distopyaya dönüşmüş Türkiye’sine giden yol, 2003’ten sonra başdöndürücü bir hızla gerçekleşen ve alkışlanan kurumsal dönüşümle açılmıştır. Elinizde tuttuğunuz bu kitap günümüz kapitalizminin kurumsal yeniden inşaya duyduğu ihtiyacın Türkiye’deki gelişimini incelemektedir. 2017 yılında tamamladığım *The ‘Benevolent Hand’ of the Turkish State: The Turkish Mass Housing Administration, State Restructuring, and Capital Accumulation in Turkey* isimli doktora tezinin güncellenmiş ve Türkçeleştirilmiş versiyonu olan kitap 2001 sonrası etkinleştirilen devletin konut sektöründe aldığı yerli ve milli formu tartışmaya açmaktadır.

Bizlerin görüş alanına kentsel ölçekteki çılgınlaştırılmış mega projelerle, kayırmacılıkla, sansasyonlarla, her yerde birbirine benzeyen toplu konutlarla giren TOKİ esasen modern konut sektörünü kurmak olarak tarif edilebilecek uzun erimli bir sınıf projesinin günümüz Türkiye’sinde aldığı formdur. Okuduğunuz kitabın temel amacı TOKİ’de cisimleşmiş otoriter devlet formunun altında yatan mekanizmayı açığa çıkarmaktır. Bu amaç elbet akademik olduğu kadar politiktir çünkü kent alanındaki otoriter politikala-

ra karşı yaşam alanlarımızı ve kent tahayyüllerimizi savunmak, çılgınlığın gizlediği yeni devlet ve piyasa aklını anlamakla mümkündür.

TOKİ'yi merkeze alan çalışma görece geç kapitalistleşmiş sektörün kurumsal inşasında devletin aldığı çelişkili forma ilişki sel bakmaktadır. Dünya Bankası tarafından “TOKİ modeli” olarak adlandırılan model, konut sektöründe üretim ve tüketimin ölçeğini artırdığı ve meta ilişkilerini genişletip derinleştirdiği ölçüde uluslararası sosyal politika kurumları tarafından (Dünya Bankası ve UN-Habitat) takdir edilip örnek gösterilmektedir. Ancak diğer bir taraftan TOKİ devletin belli sermaye gruplarıyla kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle kayırmacılığın cisimleşmiş hali olarak da gündeme gelmektedir. Bu çelişkiyi –hem arzulanana hem de sakınılması gereken bir kurumsal yapıyı– anlamak için çalışma şu temel soruyu merkezine almaktadır: Özellikle 2003 sonrası, *neden bu içerik (konut sektörünün kurulması/modernleşmesi), bu formu (TOKİ eliyle Türkiye'nin şantiye haline döndüğü formu) almıştır?* Bu sorunun cevaplanması için kitap boyunca TOKİ'nin uzun erimli bir sınıf projesi olarak kapitalist konut sektöründe nasıl hem piyasa kurucu ve hem de piyasa bozucu olduğu; neden devlet planlarında öngörüldüğü üzere bir konut kredi bankasına dönüşmediği memleketin en büyük konut üreticisi olduğu tartışılıyor. Soyutlama düzeyinde sürekli referans verilen otoriter devletin kurumsal işleyişinin şifresini çözmek ve somutlaştırmak bağlamında kitabın önemli bir akademik boşluğa küçük bir katkı yaptığını düşünüyorum.

Bu kitap uzun yıllara yayılmış doktora çalışmama dayandığı için tez danışmanım sevgili Greg Albo, komite üyelerim Raju Das, Laam Hae ve özellikle Şebnem Oğuz'a teşekkür ederim. Burada akademik çalışmalarından her zaman feyzal-dığım, tezin altyapısına benimle birlikte emek veren sevgi-

li Fuat Ercan'a teşekkür etmek isterim. Kitabı bu hale getirmemi sağlayan sevgili Ozan Gürlek'e hem düşünsel katkıları hem de metnin diline yönelik titizliğinden dolayı ve Fatih Çaęatay Cengiz'e kitabımı yakından okuduğu için müteŝekkirim. Tanıl Bora'ya süreç boyunca beni yüreklendirdiği ve kitabın peşini bırakmama müsaade etmediği için ne kadar teşekkür etsem az. Sevgili Elif Karaçimen, Ali Rıza Günge ve Mert Karabıyıkoglu'na içinden çıkamadığım TÜİK ve Merkez Bankası raporlarında bana cömertçe destek oldukları için, Haktan Ural'a teknik katkıları için teşekkür ederim. Son olarak akademik çalışmaların yalnızlığını katlanır kılan Aziz Güzel'e ve Volkan Uysal'a dünyanın başka köşelerinde yaşıyorlar da beraber olduğumuz için; sevgili aileme her adımda yolu açacak inançlarını benden esirgemedikleri için minnet borçluyum.

SUNUŞ

Devlet hem tarihsel olarak hem de günümüzde önemli bir olgudur. Ancak aynı zamanda nasıl anlaşılması ve kavramsallaştırılması gerektiği konusunda üzerinde mutabakata varılması kolay olmayan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Devleti tartışırken en önemli nokta, bu meselenin zaman ve mekândan bağımsız olarak ele alınmasının pek de mümkün, hatta gerçekçi olmamasıdır. Devlet, siyasal ve sosyal stratejilerin geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahip olmasının yanı sıra, gündelik hayatta da kendisi hissettiren bir mahiyete sahiptir. İçinden geçtiğimiz pandemi sürecinde tüm boyutları ile bir kez daha belirginleştiği üzere, devlet toplumsal yeniden üretim sürecinin olmazsa olmaz bir unsurudur. Üstelik bu dar anlamıyla bir sınıf mücadelesiyle de sınırlı değildir. Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ve din gibi farklı toplumsal mücadelelere eklenerek ve onlarla yoğrularak biçimlenen bir gerçeklikten söz ediyoruz.

Devletin gerçekliği meselesine gelince, belli bir toplumsal düzende ve belli bir zaman diliminde yaşayanların algılamalarına bağlı olarak, devletin cisimleştirilmesi ya da özne-

leşmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak devlet ne basitçe bir öznedir ne de bir araç. Eleştirel siyasal iktisat yaklaşımının önemi tam da burada yatmaktadır. Devletin yerine göre özne yerine göre de araç yani bir cisim olarak gözükmesi ve öyle algılanması belli bir tarihsellik içinde karşımıza çıkan bir durumdur. Ancak çözümlenme onunla sınırlı kalmamalı, zira kaldığı takdirde yanılısamalara neden olmakta, hatta belirli bir toplumsal düzenin varlığını sürdürmesinde işlevsel olabilmektedir. Böyle olunca da devletin toplumsal ilişkilerin tarihsel süreçte aldığı özgül biçimlerden biri olduğunu, toplumsal güç mücadelelerinden bağımsız olarak var olmadığını kavramak zorlaşmaktadır.

Ezgi Doğru'nun çalışması bu açıdan önemli bir yöntemsel saptama yapmakta, sosyal bilimin amacının görünen ile sınırlı kalmayıp, gerçekliğin görünen biçimlerinin altındaki ilişkileri ortaya çıkarmanın gerekli olduğunu okuyucuya hatırlatmaktadır. Bu önemlidir zira ülkemizdeki kısırlaştırılmış tartışma ortamında, devleti sınıfsal çelişkilere adeta soyutlanmış, siyasete hükmeden ancak siyaset dışına itilebilecek bir özne olarak kurgulamak ve buna bağlı olarak bir tavır almak yaygın bir eğilimdir. Çeşitli siyasal önelere atfen yürütülen "vesayet" tartışmaları da bu özne devlet anlayışının tezahürlerinden başka bir şey değildir. Bunun yanı sıra, çeşitli devlet kurumlarının belirli toplumsal kesimler lehine düzenlemeler için araçsal kullanımı da sık sık tartışma konusu olmaktadır. Son dönemde yine moda olan deyimlerle, ahbap çavuş ilişkileri üzerinden devletin kaynak dağıtım süreçlerine müdahil olması da eleştiri konusu olmaktadır.

Devletin kaynak dağılımı süreçlerindeki rolü, konuya ilişkin literatürde her zaman için tartışma konusu olmuş, Türkiye'deki tartışma gündeminde de yaşanan paradigma değişikliklerine karşın, önemini korumuştur. 1961 Anayasasının kabul edilmesiyle kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazır-

ladığı beş yıllık kalkınma planlarının öngördüğü, özel sektör için bağlayıcı olmayan sanayi yatırım hedeflerinin gerçekleştirilemediği dönemlerden başlayarak, özel sektör yatırımlarının inşaat sektörüne kayması bir tartışma ve eleştiri konusu olmuştur. 1980’li yıllardan başlayarak da Türkiye’de ekonominin geçirdiği kriz ve durağanlık dönemlerinden çıkışını hızlandırmakta inşaat sektörünün çeşitli teşviklerle işlevsel kılındığı bilinen bir olgudur. Bu bağlamda, genelde konut talebini, özelde de dar gelirli kesimlerin konut gereksinimini karşılamak Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri iktidarların önem verdiği bir konudur. Buna yönelik gerekli finansmanı sağlamak için, özel amaçlı kamu bankalarının kurulmasının yanı sıra yerel yönetimlerin de rol üstlenmesine tanık olunmuştur.

24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül askeri darbesi ile simgeleşen neoliberalizme geçiş döneminde ise, askeri yönetim tarafından çıkarılan bir yasa ile kurulan Toplu Konut Fonu ile düşük gelirli ailelere konut edindirmek için yeni bir finansman modeli oluşturulması süreci başlatılmıştı. İşte, Ezgi Doğru’nun doktora tezine dayanan titiz bir çalışmanın ürünü olan elinizdeki kitabı, bu sürecin detaylı ve derinlikli bir incelemesini bizlere sunmaktadır. Eleştirel siyasal iktisat geleneğine bağlı kalarak, ilişkisel bir yaklaşımla Türkiye’de konut sorununun geçirdiği evrimi, bir başka ifadeyle, konutun kullanım değerinden değişim değerine geçirdiği dönüşüm sürecini, “konutun devlet eliyle yeniden metalaştırılmasında” geliştirilen karmaşık finansman “mekanizmalarını” anlaşılır bir dille ortaya koymaktadır.

Bu aynı zamanda finans piyasalarının derinleşmesi söylemine karşın, kamu ve özel mevduat bankalarının egemenliğini sürdürdükleri bir kapitalist ekonomide, devletin konut sektörünün yeniden yapılandırılmasında oynadığı başat rolün altında yatan ilişkilerin açığa çıkarılmasıdır. Kent sel dönüşüm projeleri ile birlikte açığa çıktığı biçimiyle

TOKİ, söylem olarak dar gelirli kesimlere yönelik konut edindirme hedefini sürdürür gözükmekle birlikte, kent arazilerinin metalaşmasını hızlandırdığı ölçüde, oluşan rant paylaşım mücadelelerinin önemli ölçüde belirleyicisi bir rol oynamaktadır. Kamu bütçesi dışında bir kurum olarak, dar gelirli kesimlerin konut gereksinimlerini karşılamak için gerekli finansmanı temin edebilmeyi amaçlayan yeni bir finans modeli olarak sunulan “hasılat paylaşımı”, TOKİ’nin giderek üst gelir grupları için de konut üretimine katkı yapmasına meşruiyet kazandırma çabasının yanı sıra, hane halklarının borçlandırılarak finans sistemine entegre edilmesinde de işlevsel olmayı amaçlamaktaydı.

TOKİ’de cisimleşen biçimiyle bu ilişkiler bütününe in-celenmesi, Türkiye kapitalizminin son 40 yıllık serüveninin çarpıcı özelliklerinin birinin, piyasa ekonomisine geçiş diye tanımlanan süreçte devletin ne kadar kritik ve merkezi bir konumda olduğunun anlaşılması açısından da aydınlatıcıdır.

TOKİ gibi bütçe denetimi dışında bir devlet kurumunun, AKP’nin iktidara gelmesiyle hem kamuya ait arazilerin kullanımını belirleyen, hem konut üreticisi, hem de konut finansmanını sağlayan ancak banka olmayan bir finans kurumu rollerini bünyesinde birleştiren bir birime dönüştürülmesi sonucunda taşıdığı garabetin sorgulanarak irdelenmesi çalışmanın önemli bir katkısı olarak göze çarpmaktadır.

Bütün bunların ötesinde, kent arazilerinin metalaştırılması sürecinde ortaya çıkan kurumsal yapının tanımlayıcı bir başka özelliği de Ezgi Doğru’nun çalışmasında da vurgulandığı gibi, rıza-zor ikilisi temelinde yürütülen devlet toplum ilişkilerinin otoriter niteliğinin giderek daha da belirginleşmesinde TOKİ’nin deyim yerindeyse bir turnusol kâğıdı işlevi görmesidir.

GALIP YALMAN